

Hans Haacke, Tropfkügel, 1964, coll. Kunstpalast Düsseldorf, foto Franck Gribling

Henk Peeters, Akwarel-wand, 1965-2011, foto Franck Gribling

De natuur als materiaal van de kunstenaar

Herman de Vries, begin jaren zestig van de vorige eeuw betrokken bij de beweging in de kunst die zich aandeed als Zero en Nul, toont op het ogenblik in Diepenheim puur natuur, zonder enige ingreep van zijn hand. Hoogstens bepaalt hij een kader of een titel. Helemaal in de geest van Zero kiest en isoleert hij wat al bestaat en geeft daardoor betekenis. De natuur is voor hem een concreet gegeven met individuele kenmerken. Een boom voorziet hij van het opschrift 'I AM', omdat die boom even uniek gegroeid is als een menselijk wezen. Het is onze generaliserende geest die over het bijzondere heen kijkt. Verbijzondering is bij uitstek het werk van de kunstenaar.

Het isoleren en zonder verdere ingreep presenteren van de werkelijkheid om ons heen, hetzij natuur hetzij door mensen gemaakt, was een specialiteit van de kunstenaars die zich rond 1960 onder de naam Zero manifesteerden, een begrip dat voor het eerst in Duitsland gebruikt werd door onder anderen Mack, Piene en Uecker in Düsseldorf. In Nederland was de Nulgroep, voortgekomen uit de Informelen, met Henk Peeters, Armando, Schoonhoven en Jan Henderikse, daar een onderdeel van. Het was een internationale avant-garde met vertakkingen in heel Europa, maar ook in Japan, die brak met afbeelden en verbeelden. In plaats daarvan wilden zij natuurlijke verschijnselen als licht, beweging, vuur, aarde en water zo ongekunsteld mogelijk presenteren, met gebruikmaking van de nieuwste technische en wetenschappelijke inzichten.

Kunst, met en zonder handen gemaakt

Herman de Vries was aanvankelijk samen met Henk Peeters mederedacteur van het tijdschrift nul = 0 en deelnemer aan de eerste grote door Peeters georganiseerde Nultentoonstelling van 1962 in het Stedelijk Museum Amsterdam. Hij was bioloog en werkte bij de Plantenziektenkundige Dienst in Wageningen en later bij het Instituut voor Toegepast

Biologisch Onderzoek in Arnhem. Als kunstenaar paste hij het statistisch voorspelbare toeval toe in zijn 'Random Observations', structuren van elementaire deeltjes. Hij maakte daarbij gebruik van de uit zijn biologisch vakgebied bekende 'Statistical tables for Agricultural, Biological and Medical Research'. Vermoedelijk was Herman de Vries, lang voor de Nulgroep werd opgericht, de eerste kunstenaar in Nederland die zomaar de natuur haar gang liet gaan. In 1957 nam hij deel aan de door Sandberg georganiseerde tentoonstelling 'Natuur en Kunst. Met en zonder handen gemaakt.' Inderdaad speelde de hand van de kunstenaar geen rol in het tot stand komen van zijn collages van door weer en wind aangetaste papierresten. Op de tentoonstelling kon Nederland ook kennismaken met een verzameling Japanse naturalia, voorbeelden van het Wabi Sabi principe, voortbrengselen van de natuur, die van zichzelf genoeg zijn als essentie van het bestaan en die naar niets verwijzen. Dat is nu precies waar Herman de Vries naar op zoek was en waar hij zijn hele leven mee bezig is gebleven. Het werd ook het uitgangspunt van veel Zerokunstenaars. Herman de Vries verklaarde onlangs nog in een vraaggesprek met Tijs Visser, directeur van de Zero Foundation in Düsseldorf: 'Ook nu als ik ob-

jecten uit de natuur neem, laat ik ze onveranderd. Ik pleeg nooit een ingreep. Ik laat niets weg, ik voeg niets toe. Als ik dat zou doen, dan neem ik iets weg van de originaliteit. Zero is altijd een belangrijk punt voor mij, waar ik steeds naar terugkeer.'

Inderdaad was er veel aandacht voor natuurprocessen binnen Zero. De Gutal-groep, waarmee Yves Klein al in 1954 kennismakte tijdens een bezoek aan Japan, is ongetwijfeld van grote invloed geweest. Via Yves Klein kwam Peeters in contact met de groep, waarvan echter pas in 1965 werk te zien was op de tweede Nultentoonstelling in het Stedelijk Museum van Amsterdam. Motonaga toonde al in 1957 water zonder meer, opgehangen in transparante plastic folie, jaren voordat Henk Peeters dat in 1965 ook deed. Het accepteren van de natuur zoals die is, was in de Zen-traditie van Japan een in de traditie verankerde vanzelfsprekendheid.

In Europa trokken vooral de Duitse Zerokunstenaars, maar ook Yves Klein, verre gaande utopische consequenties uit de van oorsprong meditatieve benadering van de natuur. In een legendarische autotocht op weg naar de toonaangevende tentoonstelling 'VISION IN MOTION', die in maart 1959 in het Hessenhuis in Antwerpen plaatsvond, discussieerden de Duitsers Mack en Piene met Yves Klein over 'continue veranderende, temperatuur regulerende plasticen van lucht, water en ijs in de openbare ruimte.' Ook droomden zij van door het landschap zelf voortgebrachte megasculpturen op de Noordpool, alleen vanuit de lucht te bezichtigen.

De derde Duitse Zeropublicatie van juli 1961 stond geheel in het teken van de relatie Natuur Mens Techniek. Alle elementen van de natuur stonden de kun-

stenaar ter beschikking. Uiteindelijk is de hele aarde en zelfs de kosmos zijn materiaal. Manzoni demonstreerde dat door de aarde op een sokkel te zetten.

Mist, motregen, sneeuw en ijs

In Nederland was het Henk Peeters die dankzij zijn internationale contacten en organisatietalent een reeks grote Zero/Nultentoonstellingen van de grond wist te krijgen, in 1962 in het Stedelijk Museum van Amsterdam, 1964 in het Haags Gemeente museum en in 1965 weer in Amsterdam. Wat in 1966 de apotheose had moeten zijn, bevrijd van de knellende museum context, de manifestatie 'Zero op zee' op de Pier van Scheveningen, is wegens financiële problemen van de sponsor Zwolsman in onuitgevoerde plannen blijven steken. De vele schetsvoorstellen konden pas voor het eerst in 1970 in de Universiteit van Amsterdam door mij getoond worden.

Ook voor het Stedelijk Museum waren al eerder vele van de grootschalige plannen technisch onuitvoerbaar. In een gesprek met Marinus Boezem in 1970 herinnerde Henk Peeters zich dat hij het museum in 1962 had willen vullen met mist, motregen, sneeuw en ijs, wat Sandberg toch een beetje te riskant vond voor de andere kunstwerken in zijn museum. Ook in 'Zero op Zee' was het bedoeling grandioos en technisch vaak veeleisend uit te pakken. Soms waren de voorstellen echter van een geniale eenvoud, zoals de 'Meeuwensculptuur' van Hans Haacke, een wolk vogels aangehouden door het strooien van voedsel. Haacke, later bekend geworden met zijn maatschappijkritische sociologische projecten, was in de Zero periode bij uitstek een kunstenaar die zich bezighield met het zichtbaar maken van natuurprocessen, zoals conden-

Michio Yoshihara, (Gutai) Sakuhin, 1961-2011, foto Franck Gribling

Sadomaso Motonaga (Gutai), Water-werk, 1965, foto Franck Gribling

Franck Gribling

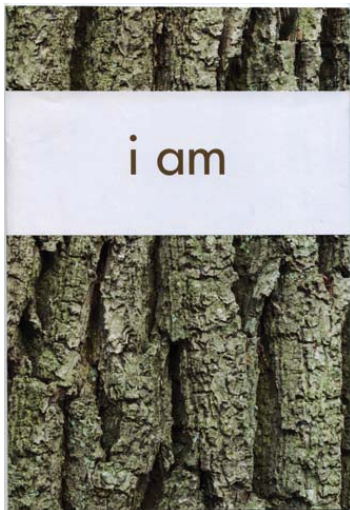
satie van water of luchtstromen. Op de Nultentoonstelling van 1962 behoorden zijn objecten tot de opvallendste voorbeelden van een nieuwe benadering van de natuur.

Ongekende ervaringen

In plaats van de natuur als voorbeeld te nemen en af te beelden volgens het oude adagium *Natura Artis Magistra*, slaagden de Zerokunstenaars er inderdaad in een veel directere band met de natuur te creëren. Zij ontdekten de mogelijkheid om de werkelijkheid voor zich zelf te laten spreken. Dat maakte overigens de kunstenaar allerminst overbodig, want uiteindelijk blijft het de kunstenaar die de gegeven werkelijkheid op zijn eigen manier kiest en vervolgens intensief doet ervaren aan anderen. Zero was een poging om de gemaktheid van de kunst te niet te

doen. De functie van de kunstenaar als regisseur van de ervaring van de werkelijkheid bleef onaangetaast. Mensen betrekken in tot dan toe ongekende ervaringen, dat was het utopische doel. In een museumtentoonstelling waar de esthetische ervaring de overhand krijgt, blijft daar niet zoveel van over. Onmisbaar is de ter gelegenheid van de tentoonstelling in Schiedam door de NAI uitgegeven, goed gedocumenteerde publicatie die de verbanden en bedoelingen beschrijft van een beweging die een kunst nastreefde die geen Kunst meer wilde zijn, maar een feit.

Ook de zojuist uitgekomen monografie over Henk Peeters, geschreven door de kunsthistoricus Marga van Mechelen en Janneke Jobse, getiteld 'Echt Peeters, Realist en Avant-gardist.' Is een bijdrage aan het inzicht in opvattingen, die nog steeds actueel zijn. ■

Herman de Vries, I AM, 2011, (omslag catalogus Diepenveen)

nul=0 in Stedelijk Museum Schiedam

Als uiterste consequentie van de Zero-opvatting was de kunstenaar als maker overbodig geworden. Het was zeker niet de bedoeling om esthetische kunst te maken. Voor Henk Peeters was het resultaat de ontdekking van een wereld waar je niets meer aan hoeft te doen.

Inmiddels is Zero in plaats van onderzoeksresultaat museumkunst geworden, voer voor kunsthistorici. Na een grote retrospectieve enkele jaren geleden in het Kunst Palast in Düsseldorf, brengt het Stedelijk Museum Schiedam nu 'nul = 0, de Nederlandse Nulgroep in een internationale context.' Er is een poging gedaan zoveel mogelijk werken bijeen te brengen die ook op de oorspronkelijke Nultentoonstellingen te zien waren. Voor een deel zijn het reconstructies van installaties, die zolang de materialen maar beschikbaar blijven, zonder bezwaar opnieuw uitgevoerd kunnen worden. De hand van de kunstenaar is immers niet nodig. In de eerder in Arti door mij samengestelde Zerotentoonstelling, waar de autobanden van Armando, de bierkistjes van Jan Henderikse en de kartonstapeling van Schoonhoven te zien waren, werd dat al gedemonstreerd. Ook in het geval van de Gutai Groep zijn we afhankelijk van reconstructies op basis van oud foto en film materiaal. Het resultaat is er echter niet minder om. Veel is nog steeds verbazingwekkend. Ook voor sommige van de onuitgevoerde 'Zero op Zee' projecten, zou het mogelijk moeten zijn om die alsnog te realiseren.

Ook zonder dat geeft de tentoonstelling een goed beeld van de bedoelingen van Zero = Nul en een mogelijkheid om je aan de hand van de schetsen voor te stellen hoe 'Zero op Zee' er uit had kunnen zien.

'Nul = 0. Nederlandse avantgarde in een internationale context.' 1961-66 in het Stedelijk Museum Schiedam duurt tot 22 januari 2012. ■